

GEZİCİ KÜTÜPHANELER

I

Doçent Dr. Osman ERSOY

Ankara Üniversitesi

Dil ve Tarih.Coğrafya Fakültesi

Kütüphanecilik Kürsüsü

6 Ekim 1962 tarihinde Ankara'da toplanan Türk Kütüphaneciler Derneği I. Kurultay'ında Dernek Genel Merkezine Niğde ve Ürgüp Şubelerinden ilgi çekici birer hediye gelmişti. Bunlar, Niğde'nin gezici kütüphane hizmeti veren «Atlı Araba» sı ve Ürgüb'ün «Eşekli Kütüphane» sinin maketleriydi. Orta Anadolu'da gezici kütüphane hizmeti yıllardır bu araçlarla verilmektedir. Özellikle son yıllarda gezici kütüphanelere karşı Türkiye'nin her yanında büyük bir ilgi duyulmaktadır. Aynı zamanda gezici kütüphane, resmî ve özel kurumların yakın ilgisini de görmektedir. Bundan ötürü, bu yazımızda gezici kütüphaneler konusunu ele almayı, yabancı ülkelerde ve bizde yapılmış çalışmalarla, özellikle yurdumuzda, daha neler yapılabileceği konusundaki düşüncelerimizi belirtmek istiyoruz.

Gezici kütüphanelerin tarif, amaç ve fonksiyonları : Gezici kütüphane, hareket halinde bir halk kütüphanesi olup, özellikle, bölgedeki halk kütüphanesinden zaman, yer ve başka bakımdan yararlanma imkânları olmayan taşra halkına hizmet verir. Mary L. Titcom'un (1) söylediği gibi, «İnsan kitaba gideceğine kitap insanın ayağına gelir». Gezici kütüphane büyük bir kitap koleksiyonunu bir defada bir çok yerlere meslekten yetişmiş bir kütüphaneci ile beraber götürmek imkânına sahiptir (2). Bunun yanısıra, merkez kütüphanesinin bütün eserlerinden, kentteki bir vatandaşla köydeki vatandaşın aynı imkânlar içinde yararlanmasına da yardım eder. Böylece büyük bir halk kütüphanesinin her çeşit eserini bölgedeki bütün vatandaşlar herhangi bir yerde isteme ve okuma imkânlarına sahip olurlar.

Çok dağınık bir bölgede, halk kütüphanesinin şubelerini açmak yerine gezici kütüphane ile bu hizmeti halka götürmek sanıyoruz ki hem kolay ve hem de daha ucuza mal olabilecek bir iştir.

(1) Marion Humble, *Rural America Reads, a Study of Rural Library Service*. New York, 1938. 83 s.

(2) *Initiating Bookmobile Service for Systems of Libraries*. New York, 1960, 1.s.

Gezici kütüphanelerin, yukarıda anlatmaya çalıştığımız, yararlı yönleri yanında sakıncalı tarafları da vardır. Öncelikle, gezici kütüphane bölgesindeki her yere aynı günde gidemeyeceğine göre, belirli yerlerin kütüphane hizmetinden yararlandığı bir sırada, aynı bölgedeki başka yerler bu hizmetten yararlanamazlar. Böylece, her gün gezici kütüphaneden yararlanmak söz konusu olamaz. Öte yandan, okuyucular, günlük çalışmalarını, gezici kütüphanenin plânlanmış ve belirli hizmet saatlerine uydurmak zorundadırlar. Belirli saatde belirli yerde bulunamıyan okuyucu, gezici kütüphane hizmetinden yararlanamaz (3). Ayrıca, gezici kütüphanenin verdiği hizmet, nicelik ve nitelik yönünden, durucu (sabit) halk kütüphanesi kadar olgun ve dolgun olamaz. Söz gelişi, müracaat, (4) rehberlik ve araştırmalara yardım hizmetleri, kısa bir süre için belirli yerde duran, gezici kütüphanede yeteri kadar verilemez. Fakat bütün bunlar, kitap ve kütüphaneden yoksun bölgelerin gezici kütüphanelerden yararlanmasına engel değildir. Türkiye gibi kırkbin köyü olan bir ülkede her köye bir kütüphane kurma işinin çeşitli güçlükleri düşünülecek olursa, gezici kütüphanelerin bizim için ne kadar hayati önem taşıdığı kendiliğinden anlaşılır.

Gezici kütüphane hizmeti, günümüze değin, çeşitli araçlarla verile gelmiştir. İlk hizmetin, kara, hava ve denizden verilme metodlarının geliştirilmiş olduğunu söyleyelim. Coğrafi bölgenin durumuna göre gezici kütüphane hizmeti veren araç değişmektedir. Yurdumuzda ve başka yerlerde taşıt araçlarının en ilkellerinden en gelişmiş olanlarına kadar bu konuda denemeler yapılmış veya yapılması düşünülmektedir.

Gezici kütüphanelerin tarihçesi : Gezici kütüphaneler, içinde bulunduğumuz Yüzyılın getirdiği bir yenilik değildir. 19. Yüzyılda denenmeye başlanmış ve 20. Yüzyılda geliştirilmiştir. Önemli gelişmeyi ancak 2. Dünya Savaşı'ndan sonraki devrede daha iyi izliyebiliyoruz. Gezici kütüphaneler, özellikle, Amerika Birleşik Devletlerinde modern bir anlamda gelişme imkânı bulmuşlardır. Bunun nedenleri üzerinde burada durmak istemiyoruz; ama hemen yeri gelmişken şunu belirtelim ki, Birleşik Devletlerde halk kütüphaneleri, başka ülkelerden daha önce gelişmiştir. Özgürlüğünü kazandıktan sonra bir iç savaştan başka harp görmemiş, başka bir deyimle, savaşlar bu ülkenin hep dışında kalmıştır. Böylece, Ame-

(3) Carleton B. Joeckel (editör), *Reaching Readers, Techniques of Extending Library Services*. Berkeley, University Of California Press, 1949. 86. s.

(4) Richard B. Sealock «Changing Patterns of Library Service», *Library Trends*, IX, 3 (January, 1961), 294. s;

rika, sosyal kurumlarını başkalarından önce geliştirme imkânlarını bulabilmiştir.

a) **Yabancı Ülkelerde** : Gezici kütüphanelerin 19. Yüzyıl içindeki denemelerine İngiltere'de rastlanmaktadır. Hakkında fazla bilgimiz olmamasına rağmen, 1817 yılında Samuel Brown'ın İskoçya'da taşra halkını gezici kütüphane hizmetinden yararlandırıldığını biliyoruz (5). Ayrıca, 19. Yüzyılın başlarında yine İngilterede Oxford Üniversitesi'nin çevreye gezici kütüphane hizmeti verdiği bilinmektedir (6).

Geçici kütüphanelerin, Macaristan, Almanya ve Birleşik Devletler'deki ilkel gelişmeleri konusunda Guyaş'ın, **Halk Kütüphanelerinin Suret'i Te'sisi ve Usul-ü İdaresi, İstanbul, 1341** adlı eserinde çok ilgi çekici bilgiler vardır (7).

(5) «Libraries From Ancient To Modern Times», *Compton's Pictured Encyclopedia*, 1956, 210. s;

(6) Ernestine Rose, *The Public Libray in American Life*, New York, Columbia University Press, 1954, 34. s;

(7) «..Seyyar kütüphaneler merkezi veya gayri merkezi surette idare olunurlar. Meselâ Macaristan'da kütüphaneler gayri merkezi idare olunurlar. Kütüphane ve Müzeler Encümeni-i Umumisi her 2-3 senede bir kere, aralarında mübadele edilmek üzere kütüphanelere on muhtelif seriden ibaret kitap gönderir ki bunlar merkeze ancak 20-30 sene sonra tekrar iade edilir. Almanya'da ise seyyar kütüphanelerin idaresi merkeze tâbidir. Almanya'da Gesellschaft für Vorbereitung von Velkisbildung; merkezi idareye güzel bir misal teşkil eder. İşbu müessesenin Berlin'de büyük bir kitap mahzeni mevcuttur. Gönderdiği matbu fihristlerden intihap edilen asarı Sonbaharda muayyen bir meblâğ mukabilinde muhtelif kariyelere irsal eder Kütüphane 1 Haziran'a kadar mezkûr kariyede kaldıktan sonra tekrar merkeze iade olunur. Noksanları ikmal edildikten sonra başka kariyelere gönderilir. Müessesecî, kütüphaneyi, her sene muntazaman para irsal edildiği takdirde bir mahalde uzun bir müddet de bırakabilir. İrsal edilecek kitapların bu suretle halk tarafından intihap edilmesi gibi gösterilen suhulet bu müessese hakkında büyük bir teveccüh ve râğbet uyandırmıştır.

1901 - 1906 senelerinde (119087) cildi hav'î 2480 kütüphane sevk edilmiş olması halkın gösterdiği râğbete bir delildir.

Şimali Silezya'da 1903 tarihinde teessüs eden «Şimali Silezya Halk Kütüphanesi Cemiyeti» nin tatbik ettiği usulü öğrenmek de faideden hali değildir. Bu cemiyet daimî küçük kütüphanelerle her kariyede seyyar kütüphaneler te'sis etmiş, 1908 tarihinde 129 daimî kütüphaneye merbut 634 seyyar kütüphane vücuda getirmiştir. Bu 634 kütüphane vasıtasıyla 1906 - 1907 senelerinde 1141000 kari tarafından

Halk Kütüphaneleri ve Küçük Umumî Kütüphane Memurlarına Âmeli Kitap diye yardımcı bir adı da ihtiva eden Dr. Guyaş'ın eseri, gerçekten emekleme çağında olan kütüphanelerimize 1926 yılından sonra büyük ölçüde yararlı olmuştur.

Yukarıda söylediğimiz gibi, gezici kütüphaneler, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmeye başladı. 1950 yılından sonra ise, hemen hemen dünyanın her tarafında gezici kütüphane hizmetinin verildiğini görüyoruz. Amerika Birleşik Devletlerinin bütün Eyaletlerinde bugün gezici kütüphane hizmeti vardır. Sayısı binleri geçen gezici kütüphanelerden 11 milyon kişi ödünç kitap almaktadır. İngiltere'de 1938 den önce şehirlerde başlayan bu hizmet savaştan sonra taşrada da geliştirildi. Bugün İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda da belediye ve vilâyet kütüphaneleri tarafından 250 gezici kütüphane halkın hizmetine sunulmuş durumdadır (8).

İskandinavya ülkelerinin engebeli ve nüfusun dağınık oluşu, gezici kütüphane hizmetini zor bir duruma sokmaktadır. İsveç'te 1950 den ön-

155000 cilt mütalâa edilmiştir.

Kelimesinin tam manâsiyle seyyar kütüphanelere Amerika'da tesadüf edilir. Bu Şarkî Washington Vilâyetinin Hagerstown'daki kütüphanesine aittir. Dairei faaliyeti 500 fersah olup her iki üç ayda bir kitap serilerini tebđil eder. 1905 senesinde ise, büyük bir dikkat ile seçilmiş 300 kitaptan ibaret araba kütüphanesi meydana getirmiştir. Araba en köşe bucak olan çiftliklere, karilere gider. Ahaliyi tanıyan arabacı aynı zamanda kütüphane memurudur. Araba kitapları halka iare ettikten iki üç hafta sonra yeni asar ile tekrar avdet ve mübadele eder.

Araba kütüphanesi en asri seyyar kütüphanenin bir nev'idir. Bunlardan başka Amerika'da seyyar kütüphanelerin ev kütüphanesi Home Library tesmiye edilen bir nev'i daha mevcuttur. 20-30 ciltlik küçük dolap içinde, dairei belediye halk kütüphanesi tarafından şehirden, kasabadan uzak mesafedeki çiftliklere irsal edilir. Çiftlik sahibi veya müdürü çiftliğin sekencesine kitapları mütalâa için verir. Şehir ve kasabalardan uzak bulunan yerlerde bu usulün nekadar büyük faidesi olduğunu izaha hacet yoktur». (Bak. : 15-17. S; ayrıca 17. sayfada araba kütüphanesinin resmi vardır.)

Amerika'da, gezici kütüphanelerin, 1904, 1905, 1907 deki ilkel gelişimi konusunda ayrıca bak. : Harold Goldstein, «Current Trends in Bookmobiles *Library Trends*, 19, 3 (January, 1961), 287. s; Marion Humble, *Rural America Reads*, 83 - 91. ss; Jennie M. Flexner, *Circulation Work in Public Libraries*. Chicago, American Library Association, 1927, 129. s;

(8) S.H. Horrocks ve J.A. Hargreaves, «Bookmobile Operations Over the World», *Library Trends*, IX, 3 (January, 1961), 360. s;

ce başlatılan otomobilli gezici kütüphanenin yanısıra, 1950 den sonra da **Kiruna Halk Kütüphanesi** tarafından bu hizmet trenle verilmeye başlanmıştır (9). Daha sonra trenle gezici kütüphane hizmeti, 1957 de Gällivare - Malmerget Halk Kütüphanesi tarafından da başlatılmıştır. İsveç'te ilgi çekici bir tip gezici kütüphane hizmeti de gemi ile verilmektedir. Stokholm ve Göteborg'dan uzakta olan adalara kütüphane hizmeti bu araçla verilmektedir. Stokholm'un dışındaki adalar bölgesine Baltıkta buzlar eriyince ilk defa olarak İsveç donanmasına mensup bir ganbotla kütüphane hizmeti götürülür (10). Göteborg Halk Kütüphanesi ise, Batı İsveç kıyılarının açıklarında bulunan adalardaki balıkçılara, gemi yapıcılara, halka ve ailelere kiraladığı bir gemi ile kütüphane hizmeti verir. Geminin üst güvertesinde çocuklar ve yetişkinler için 4 - 5 bin ciltlik bir ödünç verme kitap koleksiyonu bulunur. Alt güvertede ise, periyodik ve gazetelerin bulunduğu bir okuma odası vardır. Kütüphane gemi veya yüzen kütüphanelerin seyahati 10 - 11 gün sürer. Göteborg'dan bir çıkışta 64 yere uğranılmakta ve 9 bin kitap, Stokholm'dan ise bir çıkışta 64 yere uğranılıp 4 bin eser ödünç olarak verilmektedir (11).

Norveç'te gezici kütüphane hizmeti, hem karadan ve hem de denizden verilmektedir. Bunun yanısıra, balık avına gitmiş bulunan insanlara günlük gazetelerin helikopterlerle gönderildiği de bilinmektedir. Yüzen kütüphane ile kütüphane hizmeti Trondheim bölgesinde verilmektedir (12). Ayrıca Bergen merkez kütüphanesi de 1959 yılının Eylül ayında bir yüzen kütüphaneyi hizmete koydu. Hordaland'daki 56 belediye'den 34 ünün idare meclisi ile yapılan işbirliği sayesinde 150 yer uğrak olarak seçilmiştir. Bu yüzen kütüphane geminin adı Abdulla'dır. Hordaland bölgesi idare meclisi ve devletin yapacağı yardımıyla bu yüzen kütüphane, Mart ve Eylül - Ekim ayları içinde üçer hafta bu seçilen duraklara uğrayacaktır. 1960 Ekim ayında Abdulla dört haftalık bir gezi yapmış ve her limanda daha fazla kalma imkânını bulmuştur. Bu yüzen kütüphane yedibin eser taşımaktadır. Koleksiyonların yarısı, 30 - 60 cildi ihtiva eden kutularda, diğer yarısı da gemi içinde açık raflardadır. Her iskelede belediyenin görevlendirdiği bir memur, kitap kutularını gemiden alır. İskelelere bırakılan kitap sayısı 40 - 150 arasında toplumun kalabalığına göre değişmektedir. Ayrıca halk gemideki koleksiyonlardan yararlanmakta-

(9) Aynı eser, 364. s;

(10) Aynı eser, 364 - 365, s;

(11) Aynı eser, 365. s;

(12) S. H. Horrocks ve J. A. Hargreaves, aynı eser, 365. s

dır. İskelelerde bırakılan koleksiyonların küçüklüğüne bakılarak hizmetin yetersiz olacağı düşünülmemelidir; çünkü, bunların arkasında Bergcn kütüphanesinin 250.000 ciltlik koleksiyonları durmaktadır. Yüzen kütüphanenin hizmeti başladıktan sonra, posta ile merkez kütüphanesinden kitap isteyenlerin sayısı da çoğalmıştır. Yüzen kütüphane hizmetinin daha da geliştirilerek bütün Batı Norveç kıyılarına (Hordaland, Sogn, Fjordane, Möre, Remsdal) verilmesi düşünülmektedir. Bunun için, daha büyük bir gemi ile 5.000 kitap açık raflarda olmak üzere 35.000 kitabın hizmete girmesi ve bunun yanısıra, konferans, tiyatro, film ve sanat eserlerinin de topluma götürülmesi plânlanmıştır. Karadan gezici kütüphane hizmeti ise yolların elverişli olduğu doğu bölgelerinde yıllardanberidir verilmektedir (13).

İskandinav ülkeleri içinde halk kütüphanelerini gereği kadar geliştirmiş bir başka yer de Danimarka'dır. Svenborg Halk Kütüphanesi gezici kütüphane hizmetini çevreye gücü yüksek olan bir motor içine koyduğu 500 kitap ve bir meslekten yetişmiş kütüphaneci ile vermektedir. Bu hizmetten Birkholm, Hjortö ve Skarö adacıkları yararlanmaktadır (14).

Finlandiya'da gezici kütüphaneler sadece İsveç dilinin konuşulduğu bölgede kullanılır, hizmetlerini genel olarak topluma ayda bir defa vermektedirler (15).

Gezici kütüphane hizmetinin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişme gösterdiği ülkelerden biri de Rusya'dır. Sovyetlerde kütüphaneler halkın eğitilmesinde en önemli rolü oynamaktadır. Kütüphane hizmetinden taşra halkını yararlandırmak için dört usul uygulanmaktadır: 1) Şehir veya bölge kütüphanelerinin özel hizmet veren bölümleri, uzak ve ıssız yerlere posta ile kitap gönderirler. Okuyucu posta giderlerini ödemek ve bölgedeki tanınmış bir kişiyi kefil göstererek bir ay için üç kitap ödünç alabilir. 2) 50 - 2.000 arasında kitap alan kutular, köy, ortak çiftlik, kömür, petrol bölgelerine istek üzerine ve toplumun özelliğine göre gönderilir. Kitap isteyen kurum, yol giderinden ve kaybindan sorumlu tutulur. Hasat sırasında faydalanılmak üzere çiftliklere de böylece kitap

(13) Johannes Bygstad, «Books by Boat and Bus in Norway», *Unesco Bulletin for Libraries*, XV, 6 (November - December, 1961), 327 - 328, 350. ss;

(14) S.H. Horroks ve J.A. Hargreaves, *Aynı eser*, 365. s; Svendborg Halk Kütüphanesinin yüzen kütüphanesinin resmi ve ödünç verme şekli için bak. : Lionel R. McColvin, *The Chance to Read, Public Libraries in the World Today*, London, Phoenix House Ltd, 1957, 112 - 113. s;

(15) S. H. Horrocks ve J. A. Hargreaves, *Aynı eser*, 365. s;

kutuları gönderilir (16). 3) Şehir içinde ve dışında oturan, hasta, sakat oldukları veya başka nedenler yüzünden kütüphanelere kadar gelip kitaplardan yararlanamayan okuyuculara gönüllüler yardımı ile hizmet götürülmektedir. Gönüllü kütüphaneciler araçlarla hizmeti halkın ayağına götürmekte ve yanlarında kitap katalogları, bibliyografyalar bulundurmaktadırlar. Böylece okuyucuların isteklerini yerinde izleyip, ikinci gelişlerinde gerekli kitapları getirebilmektedirler (17). 4) Gezici kütüphane hizmeti Rusya'da en çok otomobil üzerinde verilmektedir. Bu çeşit hizmet, II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiştir. Özellikle, halkın dağınık olarak yaşadığı bölgelerde bu tip hizmet yararlı olmaktadır. Gezici kütüphanede, 2.000 kitap, radyo (Moskova radyosunu her hangi bir yerde dinletebilmek için), protatif masa ve sandalyeler, meslekten yetişmiş bir kütüphaneci ve şöför bulunur. Bölgenin eğitim ve kültür komitelerinin yardımı ile önceden tesbit edilen duraklarda okuyucular, çayırılar üzerinde konulan masa ve sandalyelerde kitap, gazete ve periyodikleri okurlar. Gezici kütüphane, ayda bir merkeze döner ve 30 günün 22 sini yollarda geçirir. 15 günde bir aynı yerden geçer. Gezici kütüphaneciler, gittikleri köylerde film gösterirler, konferanslar verirler.

Görülüyor ki, özellikle, Amerika Birleşik Devletlerinde olduğu gibi, Rusyada gezici kütüphanenin her gece üssüne dönmesi (eğer bu durum son yıllarda değişmediyse) söz konusu değildir. Film göstermek, konferanslar verdirmek Anglo - Sakson ülkelerinde görülemeyen bir özellik ise de gezici kütüphanenin uzun bir süre için üssüne dönmemesi, belirli bir bölgeyi bir ay için yenilenemiyen kitap koleksiyonları ile sınırlaması sonucunu doğurur ki bize göre bu, sakıncalı bir tutumdur.

Gerçek anlamda gezici kütüphanelerin Almanya'da gelişmeye başlaması çok yeni olup, büyük şehirlerin dış mahallelerine hizmeti götürmektedir. Bu şehirler, Augsburg, Brunswick, Hanover, Ludwigsburg, Münih, Offenbach, Trier, ve Zehlendorff olup, nüfusları 63 - 830 bin arasında değişmektedir. Gezici kütüphanenin özel bir şekli, çevrenin sabit kütüpha-

(16) Rusya'daki gezici kütüphaneler konusunda bak.: Joan Firth, «The County Library System in the U.S.S.R.», *The Library Association Record*, 55, 7 (July, 1953), 216 - 217. ss; McColvin, *The Chance to Read*, 143 - 144. s; Leon Carnovsky, «Patterns of Library Government and Coverage in European Nations», *International Aspects of librarianship*, Chicago, The University of Chicago Press, 1954, 71 - 72. ss;

(17) Firth, «The County Library System in the U.S.S.R.», *The Library Association Record*, 55, 7 (July, 1953), 217. s;

nelere ihtiyacını öğrenmek amacıyla, 1928 yılında Münih'de tramvaya konulan aşağı yukarı 2.000 ciltlik bir koleksiyonla denenmiştir. Bu hizmet son yıllara kadar süregelmişse de şehir ve çevresinde trafiğin gelişmesi, tramvay üzerindeki gezici kütüphanenin geleceğini sınırlamıştır. Çünkü, trafiğin artması, tramvayların her yerde kalkmasına sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra Münih, ilk motorlu gezici kütüphaneyi 1951 de Almanya'da hizmete koyan şehir olmuştur (18) Bir başka gezici kütüphane, 1955 te 165.000 nüfuslu Solingen şehrinde hizmete girdi. Bu, tiyatro kumpanyasından devir alınan Mercedes - Benz marka büyük bir otobüs idi. İçi 1500 kitap alacak şekilde değiştirildikten sonra, haftada yedi yere uğramaya başladı. Gezici kütüphane, kütüphaneci ve asistanı (aynı zamanda şöför) ile yedi ay içinde 6.000 kitap ödünç verebildi (19).

Avusturya'da ilk gezici kütüphane Viyana Belediye Kütüphaneleri tarafından 1958 de hizmete kondu. Altı tekerlekli büyük bir otobüs olan bu gezici kütüphane 3.000 cilt eser taşımaktaydı. On metreye yakın boyu ve iki buçuk metre eni olan bu otobüsün, kütüphaneciler, okuyucular ve kitap rafları için ayrı ayrı bölümleri vardı. Viyana kuzeyinde 18 kazaya hizmet veriyor ve 21 yerde durak yapan gezici kütüphane, her duraktan 15 günde bir geçiyordu. Çok sayıda okuyucuya hizmet vermek amacı ile hizmet, öğleden sonra, 3-5 arasında veriliyordu. Hoparlörü, film makinası olup, burada konferans verilebilir, film gösterilir ve şiir okunabilirdi (20).

Belçika'da gezici kütüphane hizmeti 1959 yılının Şubat ayında Antwerp şehrinde başladı. Bu gezici kütüphanenin boyu 9.5 metre, eni ise 2.5 metre olup 2.400 cilt eser taşımaktadır. Bu kitaplardan 700 ü çocuklar ve gençlerle ilgilidir. Gezici kütüphane bir hafta içinde dört gün çalışmakta ve yedi değişik yöne gitmekte ve on yerde durup kitap iare (ödünç verme) etmektedir. Bunlardan üç yere haftada iki defa hizmeti götürmektedir. Gezici kütüphanenin hizmete çıkış saatleri değişik olup, en erken 9.30 ve en geç 5.30 arasındadır. Almanya ve Avusturyada olduğu gibi, Belçikada da gezici kütüphanelerin dış yüzlerinde amaçlarını açıklayan süslü afiş, pano ve levhalar vardır (21).

Fransa'da gezici kütüphane hizmeti I. Dünya Savaşı'nın arifesinde

(18) Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 365 - 365. ss;

(19) Rudolf Röder, «*Omnibus into Bookmobile at Salingen*», *Unesco Bulletin For Libraries*, XII, 8.9 (August - September, 1958), 201 - 203. ss;

(20) Joan Frank, «*The First Austrian Mobile Library*», *Library Association Record*, 60 (June, 1958), 195-196 ss; Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 366-367 s;

(21) Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 367. s;

verilmeye başlamıştır. Alınan sonuçların yeterli olmasına rağmen, savaş bu hizmetin gelişmesine engel olmuştur. 1945 yılında bu konunun devlet tarafından ele alınması için ortam hazırlanmış ve vilâyetlerde gezici kütüphanelerin kurulmasına başlanılmıştır. Halkın çoğunlukla taşra ve köylerde oturması, bu hizmeti ayrıca gerekli kılıyordu. Nüfusu dağınık ve köy sayısı çok olan vilâyetler öncelikle ele alınmaya başlandı. Gezici kütüphaneler, 1946 ve 1947 yıllarında hizmetlerini köylere götürmeye başladılar. 1948 yılında, 17 vilâyetin 8103 köyünden 3.200 ünde yaşayan iki milyondan fazla halk gezici kütüphane hizmetinden yararlanmıştı (22). Tours şehri belediye kütüphanesinin 1956 da hizmete koyduğu, 3.400 kitap taşıyan gezici kütüphane özellikle kasaba okullarına kitap hizmetini götürmektedir. Üç haftada bir her okula uğrayan bu kütüphane, her sınıfa kitap seçmeleri için 15 dakikalık bir zaman vermektedir (23). Her sınıf öğrencilerinin ayrı ayrı seçtikleri kitaplar topluca sınıfların sorumluluğuna bırakılarak gelecek seferde topluca alınır. Buna benzer bir sistem de Grenoble gezici kütüphanesinde uygulanmaktadır.

Fransa kütüphaneler sisteminde özellik gösteren bir tip gezici kütüphane de demiryollarında uygulanmaktadır. Büyük garlarda sabit depolar kurulmuş olup, bunlar Paris'teki bir merkezden kitaplarını getirirler. 1947 yılında, Güney - Doğu demiryollarında 85.000 cilt kitap trenle hizmete sunulmuş ve bundan 18.000 okuyucu 354.000 cilt eser okuyarak yararlanmıştı (24). Bunun yanı sıra, aynı hatta 1957 yılında trene bağlı gezici kütüphane vagonu, 33 günlük bir dolaşma sırasında 1.500 mil yol almış ve yedibin ciltlik bir koleksiyonu hizmete sunmuştur. Demiryollarında çalışan personele ve onların ailelerinden ibaret 12.000 kişiye hizmet veren bu gezici kütüphane, vagon içinde ayrıca müracaat eserleri ve periyodiklerin okunması için odaya da sahiptir. Dewey Onlu sisteminin uygulandığı bu gezici kütüphane, 2.445 roman, 2.475 başka eserler ve 496 çocuklarla ilgili eseri hizmete sunmaktadır. 8 Temmuz - 12 Ağustos 1958 tarihleri arasında 7556 (5985 yetişkin, 1571 çocuk) kişi bu gezici kütüphaneden yararlanmış; 78.785 (61.175 yetişkinler için, 17.610 çocuklar için) eser iare edilmiştir. Bu eserlerin, 41.590 ı roman, 19.585 i roman ol-

(22) Zülfikâr Ortaç, «Fransa'da Seyyar Kütüphane Teşkilâtı», «Türk Kütüphaneler Derneği Bülteni, I, 1 (1952), 42, 49. ss;

(23) Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 367.s; R.Fillet, «The School Bookmobile Service, Tours», *Unesco Bulletin for Libraries*, XII, 8-9 (August - September, 1958), 184 - 187. ss;

(24) Zülfikâr Ortaç, *Aynı eser*, 49. s;

mıyan eserler, 17.610 u da çocuklara ait eserlerdir (25). Fransızlar, Almanya'daki işgal bölgelerinde demiryolu işçilerine vagon üzerinde gezici kütüphane hizmeti de vermişlerdir. 1946 da başlatılan bu hizmetten, 1947 yılında ellibin kişi yararlanmıştı. Almanya ve Avusturya'nın II. Dünya Savaşı'ndan sonra işgali sırasında Kızılhaç ve başka dernekler yoluyla kamplara, ordu birliklerine kitaplar ulaştırılmıştır. Deniz ordusuna da 1939 da gezici kütüphane yoluyla hizmet verildiği bilinmektedir (26).

Yunanistan'da ilk gezici kütüphane 1957 yılı Temmuz ayında hizmete girdi. Bu gezici kütüphane, dört ton ağırlığında bir otobüs olup, film makinası ve perdeyi havi olarak **Unesco** tarafından verilmiştir. Önceleri Atina ve çevresine 15.000 kitapla hizmet veren bu gezici kütüphane ile hizmet, köy, şehir ve adalara kadar götürülmektedir. Gezici kütüphane ile, 50 - 150 arasında kitap koleksiyonları, 342 kitap ödünç verme merkezine götürülüp orada bırakılmakta ve ikinci gidişte bu eserler başka eserlerle değiştirilmektedir. Atina ve çevresine hizmet ayda bir defa, uzak yerlere ise iki üç ayda bir verilmektedir. Çeşitli yerlere bırakılan bu kitap koleksiyonları özellikle, öğrenciler ve çocuklar tarafından daha çok okunmaktadır (27).

Asya ülkeleri içinde Unesco'dan aldığı yardımla halk kütüphanesi konusunda ilk öncü (pilot) projeyi 1953 yılında Hindistan uyguladı. Bu proje gereğince 5 tonluk bir Austin otobüsü, 3.000 cilt eserle Delhi çevresine ve taşraya hizmet vermeye başladı. Şehir çevresinde 8 ve taşrada 7 yeri ziyaret etmekte olan gezici kütüphane çoğu Hindu dilinde olmak üzere Ordu ve İngiliz dilinde de eserleri halka götürmektedir. Delhi'ye ikinci gezici kütüphane, Amerika Birleşik Devletleri okul çocukları tarafından Unesco bağış kuponları yoluyla verilmiştir (28). Bu gezici

(25) Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 367,s; Etienne Didier, «The Bibliotrains in France», *Unesco Bulletin for Libraries*, XIII, 2-3 (February - March, 1959), 56 - 57 ve 64. ss; Tren üzerindeki gezici kütüphane ile ilgili olarak geniş bilgi ise, *Bulletin des Bibliothèques de France* (January, 1958) de vardır.

(26) Zülfikâr Ortaç, *Aynı eser*, 50. s;

(27) Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 367 - 368 ss; Stella Peppas-Xeflounda, «Libraries in Greece», *Unesco Bulletin for Libraries*, XII, 2-3 (February - March, 1958), 31. s; Leon Carnovsky, «A Library School for Greece: A Prospectus», *Unesco* (January, 1962), 6 - 7. ss;

(28) M.L. Tandon, «At The Doorstep of Our Readers», *Unesco Bulletin for Libraries*, XII, 8.9 (August - September, 1958), 190 - 191. ss; Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 368. s;

kütüphanelerin halka kitap sevgisinin aşılmasında rolleri çok büyük olmaktadır. Yine Hindistan'ın Madras şehri merkez kazası kütüphanesi, üç tekerlekli bir bisikletle gezici kütüphane hizmetini çevreye ulaştırılmaktadır (29). Okuma yazma bilenlerin sayısının çok düşük olduğu Hindistan'da Delhi Halk Kütüphanesinin sabit ve gezici hizmetleri büyük ölçüde yararlı olmaktadır.

Güney Doğu Asya'da Singapur; Unesco'nun verdiği 2.000 dolardan yararlanarak, çocuklara gezici kütüphane hizmeti vermeyi plânlamıştır. Bunun yanı sıra ayrıca, gezici kütüphane olarak kullanılmak üzere iki araba da yapılmıştır. Bu arabaların özelliği, sabit raflar yerine müteharrik raflara sahip oluşlarıdır. Singapur'un çeşitli kazalarında Malaya, Tamil ve Çin dilleri konuşulduğundan arabalardaki rafların yerinden çıkarılıp kitaplarıyla birlikte değiştirilmesi belirli dillerdeki eserleri kendi rafları içinde hizmete sunmada kolaylık sağlamaktadır (30).

Japonya'da gezici kütüphanelerin kuruluşu, II. Dünya Savaşı'ndan sonra olmuştur. İlk 1946 yılında Kochi şehri kütüphanesi, eski bir otobüsü gezici kütüphane olarak kullanmaya başlamıştır. 1948 de ise, Chiba kütüphanesi, Amerikan modeli bir gezici kütüphane yaptırmış ve bunu hizmete sokmuştur. Bundan sonra çeşitli kütüphaneler, kendileri için özel olarak gezici kütüphaneler yaptırmışlardır. 1958 yılında Japonya'da 78 tane gezici kütüphane vardı. Kochi şehri, biri büyük, diğeri küçük olmak üzere, 1951 ve 1953 te iki yeni gezici kütüphaneyi halkın hizmetine sunmuştur. Japonya'daki gezici kütüphaneler halka sadece kitabı götürmekle kalmazlar; bunun yanı sıra toplumun yararlanacağı film v.b. çeşitli kültürel çalışmaları da halkın ayağına götürmektedirler. Bundan ötürü bunlara gezici kütüphane yerine, **gezici kültür** organları demek daha doğru olur. 1957 de Kochi şehrinin iki gezici kütüphanesinden 109.964 kişi yararlanmıştır (31).

Tayland (Siyam) ın Kuzey doğusunda gezici kütüphane hizmeti, bir at tarafından çekilen ve bir sürücüsü olan iki tekerlekli araba üzerinde verilmektedir. Tayland'ın bu bölgesinde yollar, motorlu araçların çalışmasına elverişli olmadığından, Unesco uzmanının yardımıyla kütüphane hizmeti 1957 de at arabasıyla halka ulaştırılmaya başlanmıştır. Yol-

(29) *Library Journal*, 87, 20 (15 November, 1962), 4153. s;

(30) Horroks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 368. s;

(31) Susumu Watanabe, «Bockmobiles of the Kochi Citizens' Library, Japan», *Unesco Bulletin For Libraries*, XII, 8.9 (August - September, 1958), 204 - 205. ss; Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 368. s;

ların elverişli olduğu bazı bölgelerde Tayland Millî Eğitim Bakanlığı otobüsle gezici kütüphane hizmetini halka vermektedir. Bu tarzda hizmet gören bir kaç gezici kütüphane Tayland'da mevcuttur. Yine bu memlekette, Amerikan Haberler Merkezi Kütüphanecisi tarafından kara yollarının olmadığı bir yere nehir yoluyla gezici kütüphane hizmeti verilmiş ve bu örnek alınarak yerli bir kütüphane köylere aynı şekilde hizmet vermeye başlamıştır. Ayrıca bu ülkede 50 - 60 kitaplık kutular, köylere üç ay kalmak üzere gönderilmiş ve bundan iyi sonuçlar alınmıştır (32).

Irak Unesco yardımından faydalanarak, gezici kütüphaneyi temin etmiş ve Unesco uzmanının idaresi altında hizmeti köylere kadar götürmeye başlamıştır. Bu gezici kütüphane aynı zamanda, okur - yazar sayısını çoğaltmak için açılan kampanyaya yardımcı olmaktadır (33).

Batı Afrika'da gezici kütüphaneyi ilk defa Ghana'da görüyoruz. Okur yazar oranının çok düşük olduğu Ghana'da gezici kütüphane hizmeti üç merkezden verilmektedir. Bunlar, Accra, Kumasi ve Secondi-Takoradi merkezleridir. Bu ülkede gezici kütüphaneler hizmeti 1958 de başlamıştır. Gezici kütüphane, 50 kitaplık kutuları, okullara, halka ve çeşitli kurumlara götürmektedir. Böylece 450 kitap kutusu önceden tesbit edilmiş yüz yerde hizmete sunulmaktadır (34).

Batı Afrika'da gezici kütüphane hizmetinden yararlanan bir ülke de Nigeria'dır (35), Unesco'nun öncü halk kütüphanesi projesinden 1957 de yararlanan Doğu Nigeria, 1958 de de gezici kütüphaneyi yine Unesco'dan almıştır. Enegu çevresinde hizmete giren ve ilk altı ay deneme mahiyetinde çalışan gezici kütüphane 1600 kitap taşımakta ve halka, okullara hizmeti götürmekteydi. Faydalanmanın büyük olduğu anlaşılın-

(32) Mary Anglemeyer, «The Library Than Goes Places», *Unesco Bulletin For Libraries*, XII, 1 (January, 1958), 1-3. ss. ve 2. sayfada atlı araba ile hizmet veren gezici kütüphanenin resmi vardır: Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 368 - 369. ss;

(33) Francis L. Kent - Fawzi Abu Haidar, «Library Development in the Arab World», *Revue Internationale de la Documentation*, 29 (Fevrier, 1962), 6. s; Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 369. s;

(34) David Cornelius, «On Trek with the Mobil Library in Ghana», *Unesco Bulletin for Libraries*, XII, 819 (August-September, 1958), 206. s; Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 369. s;

(35) Unesco dünya ölçüsünde gezici kütüphane hizmetini deslemektedir. Beş gezici kütüphane satınalmış ve bunların üçünü, öncü halk kütüphanesi projelerini büyük bir başarı ile uyguladığı, Delhi (Hindistan), Medellin (Colombia), ve Enegu (Doğu Nigeria) ye vermiştir. Diğer ikisini de Yunan ve Peru hükümetlerine vermiştir. Bak. : *Unesco Bulletin for Libraires*, XII, 8,9, 188. s;

ca, ikinci bir gezici kütüphane 1960 tarihinde satın alındı ve Ekim 1960 İstiklâli müteakip hizmete sokuldu (36).

Güney Amerika'da Colombia devletinin Medellin şehrinde Unesco'nun uyguladığı halk kütüphanesi öncü projesiyle ilgili olarak bu ülkeye 1956 da bir gezici kütüphane verildi. İki bin kitap taşıyan ve 50 yerde durak yapan bu gezici kütüphanenin amacı, belirli yerlerde daimi kütüphaneler kurmak için faaliyet göstermekti. İki yıllık denemeden sonra, bir klinik, okullar, fabrikalar ve başka yerlerde olmak üzere yedi yerde daimi kütüphane kuruldu (37).

Peru'nun Unesco'dan yararlanarak bir gezici kütüphane edindiğini yukarıda söylemiştik. Callao Halk Kütüphanesi'ne verilen bu araç, göze ve kulağa hitap eden her türlü malzeme ile techiz edilmiştir. 1958 - 1959 yılında gezici kütüphaneden 25888, kütüphaneden ise 11729 kişi yararlanmıştı (38).

Brezilya'da gezici kütüphane hizmeti, içine altmış kitap alan kutularla, 1948 yılında vermeye başlamıştır. Sosyal Endüstri Hizmetleri Kurumunun yönettiği bu gezici kütüphane, özellikle, fabrika v.b. işçi topluluklarına hizmet vermektedir (39).

Karayib Denizinın Güney Doğusunda Trinidad ve Tobago adalarında 89 köy ve şehire hizmet vermek için üç gezici kütüphane kullanılmakta ve bunların herbiri 1500 kitap taşıyabilmektedir. Son yapılan gezici kütüphane ise, 2500 kitap taşıyabilmektedir. Bu gezici kütüphaneler, yetişkinlere hizmet verdikleri gibi, aynı zamanda okul çocuklarına da hizmet verirler. Tobago gezici kütüphanesi okul saatlerinde okullara özel servis yapar. Çocuklar, kitaplarını sınıf sınıf seçerler. Burada kütüphaneler bazı meselelerle karşı karşıyadır. Bir kütüphanenin kaideleri arasında, «kitaplar, şemsiyeler gibi kullanılmamalıdır» sözleri vardır (40).

Avusturalya'da gezici kütüphane hizmeti, 1949 yılında başlamıştır. Sadece Yeni Güney Galler'de 15 gezici kütüphane mevcuttur. Burada

(36) Stanley H. Horrocks, «Unesco Public Library Pilot Project in the Eastern Region of Nigeria», *Unesco Bulletin for Libraries*, XIII, 1 (January, 1959), 6-7. ss; Kalu Okorie, «Eastern Nigeria Library Service», *Unesco Bulletin for Libraries*, XIV, 6 (November-December, 1960), 262-263. ss; Horrocks ve Hargreaves, *Aynı eser*, 369-370. ss;

(37) J. C. Arroyave, «The Bookmobile of the Medellin Pilot Public Library for Latin America», *Unesco Bulletin for libraries*, XII, 8-9, 1958

(38) Horrocks ve Hargreaves, 370. s;

(39) *Aynı eser*, 370. s;

(40) *Aynı eser*, 370-371 ss;

kullanılan otomobillerin çoğu büyük olup, 3000-5000 arasında kitap taşımaktadır. Yeni Güney Galler'de gezici kütüphaneler, belirli duraklardan haftada veya onbeş günde bir geçerler (41).

Yeni Zelanda'da gezici kütüphane hizmeti iki şekilde verilmektedir. Birincisi, bütün ülkeye 50 den aşağı kitabı ihtiva etmeyen kutularla ulaştırılan hizmet ve küçük kütüphanelere 1000 kitap merkezden gönderilmektedir. Yeni Zelanda'da 118 büyük, 88 küçük kütüphane vardır. İkinci şekil hizmet ise, şehirlerin halk kütüphanelerinin gezici hizmetleridir. (Auckland, Dunedin, Papatoetoe ve Wellington gibi) (42).

(41) Aynı eser, 371 s;

(42) Aynı eser, 371-372. ss; A. Priscilla Taylor, Mobile Library service to Rural Areas in New Zealand, Unesco Bulletin, XII, 819, 181-183 ss;